

**Pavel Barša: Hodina impéria.
Zdroje současné zahraniční politiky USA.**

1. vydání. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2003, 151 stran, ISBN 80-210-3114-X (signatura knihovny ÚMV 49 995).

Recenzovaná kniha se v pěti kapitolách zabývá *zdroji, projevy a důsledky působení zahraniční politiky Spojených států*. Autor vychází nejen z obecné teorie mezinárodních vztahů a z politiky, ale i z filozofie a neopomíjí ani určité psychologické aspekty americké povahy. Vytváří paralelu mezi teoretickou základnou a konkrétními okolnostmi historického vývoje, aby vysvětlil a v jistém smyslu obhájil počínání tvůrců zahraniční politiky USA. Svou argumentaci podporuje citací vědců, publicistů i zasvěcených politiků.

Četba knihy vyžaduje soustředěnou pozornost. Nejde o rozsáhlou publikaci, nicméně zvýšená koncentrace informací může vyvolávat ztrátu orientace, pokud není každý detail vnímán a pochopen.

Zahraněční politiku Spojených států lze v souladu s autorovým pojetím rozdělit na část *tradiční a partikulární*. Cíle tradiční sféry zahraniční politiky USA se shodují se zájmy všech suverénních států, jsou tedy výrazem snahy zajistit národní bezpečnost a eliminovat vnější hrozby. Partikulární (specifická) část zahraniční politiky Spojených států koresponduje s jejich vnímáním sebe sama jako výjimečného, mocného, kompetentního, a tím pádem nejen *oprávněného*, ale i *odpovědného* aktéra mezinárodní politické scény. Odpovědného za prosazování hodnot, o nichž věří, že jsou univerzálně prospěšné a jediné správné. Jde o principy demokracie, svobody, lidských práv a rovných příležitostí.

V první kapitole, nazvané *Tradice*, autor uvádí výčet hodnot, které Spojené státy postavily na piedestal své národní identity, a důvody, jež je k tomu vedly.

V podkapitolách *Izolacionismus*, *Imperialismus* a *Intervencionismus* jsou postupně vysvětleny způsoby a příčiny volby těchto cest k prosazení národně uznávaných hodnot na úrovni mezinárodní politiky.

Prostřednictvím izolacionismu, který převládal v počátcích historického vývoje zahraniční politiky USA, se nově vznikající republika chtěla distancovat od „nemorální“ mocenské politiky velmocí. „*Politika izolace od evropského velmocenského boje v žádném případě neznamenala morálně-politický partikularismus. Američané byli přesvědčeni o univerzalitě svého modelu svobodné vlády. Neměl však být šířen vojenskou expanzí, nýbrž příkladem a veřejným míněním.*“ (Barša, 2003, s. 19.) Jak uvedl „*ministr zahraničních věcí a budoucí prezident John Quincy Adams: »Amerika má přát svobodu a nezávislost všem, ale prosazovat a obhajovat jen svobodu svou.«*“ (Barša, 2003, s. 19.) „*Síly nemělo být používáno k šíření hodnot Ameriky, nýbrž pouze k obraně vlastní bezpečnosti*“ (Barša, 2003, s. 20), neboť „*hledání velikosti na mezinárodní scéně může ohrozit budování svobodné společnosti na půdě domácí*“ (Barša, 2003, s. 20). Principy izolacionismu byly zakotveny v *Prohlášení neutrality* (1793) a v *Řeči na rozloučenou* (1796) prezidenta George Washingtona a dále potvrzeny doktrínou prezidenta Monroea z roku 1823. Proti republikánským stoupencům idealistického izolacionismu stáli realističtí federalisté v čele s Alexandrem Hamiltonem, prosazující aktivnější zahraniční politiku.

Imperialistická lobby ovládla zahraniční politiku USA od roku 1901 po nástupu prezidenta Theodora Roosevelta. Realistický intervencionismus vycházel z principu mocenské rovnováhy a z nutnosti zapojit se do mezinárodní soutěže vojensko-politických kapacit. „*Vzrůstající propojování světa učinilo z izolacionismu krátkozrakou, nerealistickou politiku.*“ (Barša, 2003, s. 28.) Expanze byla obhajována americkou výjimečností (excepcionalismem), která určila Americe dějinnou roli šířitele svobody a spasitele utlačovaných národů.

Další období americké zahraniční politiky bylo ve znamení *wilsonovského internacionalismu*. Amerika se měla stát „*vůdce světového společenství rovných*“ (Barša, 2003,

s. 29), ale odmítnutí principů kolektivní bezpečnosti, na nichž byla postavena *Společnost národů* a které vyžadují konzultovat rozhodnutí zahraniční politiky se spojenci, vrátilo USA zpět do izolacionistického postavení.

V úvodní kapitole autor poskytuje důležité informace, k nimž se později v textu vrací a používá je k objasnění vývoje konkrétních událostí.

Další kapitola je věnována období *studené války*. Název první podkapitoly *Studenoválečný konsenzus* naznačuje vytváření shody mezi intervencionistickým imperialismem a internacionalistickým multilateralismem. Zahraniční politika USA se od konce druhé světové války (respektive již od roku 1941) nese v duchu „*zapojení do globální mocenské rovnováhy v zájmu ochrany mezinárodního práva a podpory rozvoje svobody a demokracie všude na světě*“ (Barša, 2003, s. 31). Součástí této rétoriky se stala „*politika zadržování*“, která „*vycházela z uznání, že obrana Evropy a dalších strategických regionů před sovětskou expanzí je v bezprostředním bezpečnostním zájmu USA*“ (Barša, 2003, s. 31).

V další části kapitoly, věnované studenoválečnému období, se autor zabývá kritikou zahraniční politiky USA, jak ji formuloval George Kennan, tvůrce strategie zadržování Sovětského svazu a pisatel tzv. dlouhého telegramu. George Kennan kritizoval především idealistický přístup k zahraniční politice. Zastával názor, že idealisté „*neznají know-how moci, [a – pozn. aut.] místo ke svým ideálům tlačí svět ke stále větší nelidskosti*“ (Barša, 2003, s. 37), neuznávají oddělení domácí politiky od zahraniční, respektive domnívají se, že na mezinárodní scéně mohou platit stejná hierarchická pravidla jako ve vnitropolitickém uspořádání. Naproti tomu byl stoupcem realistického přístupu, který „*se stará o přímý zájem vlastního národa a používá přitom náležitě omezených prostředků. Tím nepřímou redukuje ničivost násilí a v mezích lidské nedokonalosti polidštuje svět.*“ (Barša, 2003, s. 37.)

Podkapitola, věnovaná kritice George Kennana, poskytuje užitečný vysvětlující pohled na kontroverzní otázky americké zahraniční politiky a na možnosti jejich interpretace.

První dvě kapitoly představují vhodný úvod k pojednání o současné zahraniční politice USA, kterému je věnována kapitola třetí. Autor zde reaguje na aktuální situaci, umožňuje čtenáři nahlédnout do uvažování jednotlivých politiků a zároveň nechává prostor pro vytváření vlastního názoru.

Ukončení bipolárního rozdělení světa vedlo Spojené státy k definování nového globálního nepřítel. Okruh možných hrozeb byl rozšířen o tzv. „*státy-darebáky*“ (*rough states*) a o nestátní aktéry, například o organizace mezinárodního zločinu, zejména o teroristické buňky. Zmiňované periferní mocnosti byly označeny za potenciálně výrazný destabilizační faktor globální mocenské rovnováhy a za přímou hrozbu pro národní bezpečnost, zejména pokud se jim do rukou dostanou jaderné zbraně.

V rámci třetí kapitoly se autor zabývá dvěma „*iráckými taženími*“. Jde o téma značně kontroverzní. Baršovi se podařilo postihnout jak názory souhlasné, tak i opoziční. Poněkud zde chybí stanovisko samotného objektu – Iráku. Nicméně vzhledem k tomu, že jde o publikaci, věnovanou zahraniční politice Spojených států, lze tento nedostatek přičíst pravděpodobně zamýšlenému menšímu rozsahu knihy.

První z popisovaných zásahů v Iráku zahájil v roce 1990 prezident George Bush-otec, druhý vedl o více než deset let později prezident George W. Bush-syn. Autor srovnává úroveň multilateralismu při schvalování obou operací a ukazuje dopady stupňujícího se unilateralismu zejména na transatlantické vztahy, ale potažmo i na globální bezpečnost. Zatímco operace Pouštní bouře (1990) obdržela mandát Organizace spojených národů, akce Irácká svoboda (2002) postrádala ze strany mezinárodního společenství jakoukoli legitimitu. Přesto byla označována za tažení, v němž se Amerika ve „*jménu proměny světa k lepšímu* [odhodlala – pozn. aut.] *rozhodovat o osudu ostatních národů* [ale – pozn. aut.] *bez ohledu na jejich názory a mezinárodní právo, [nicméně – pozn. aut.]... s poukazem na jejich pravé zájmy a svobodu*“ (Barša, 2003, s. 52).

Rozporuplnost americké zahraniční politiky a současně její problematická obhajitelnost spočívají v tom, že „americká moc si nárokuje celoplanetární dosah svých aktů, ale zároveň odmítá multilaterální postupy a procedury, které by jim mohly dodávat legitimitu. Ta je prostě dána deklarovanou univerzalitou hodnot, které tyto akty prosazují. Bez multilaterálních procedur, které by testovaly jejich přijatelnost pro ostatní, však není nárok univerzality ověřitelný a může se opřít jen o slepou důvěru. Schází-li taková důvěra, pak nepůsobí nárok americké moci jako záruka řádu a stability, ale naopak jako jejich ohrožení.“ (Barša, 2003, s. 54.)

V souvislosti s událostmi z 11. září 2001 a s následnou reakcí americké zahraniční politiky autor poukazuje na zřejmý posun od politiky preemptivních zásahů, které mají odvrátit bezprostřední nebezpečí, k politice preventivní, jež se zaměřuje na eliminaci předpokladů vedoucích ke vzniku hrozby. Postupně dochází ke ztotožňování „národní sebeobrany a preventivního útoku proti vzdálené diktatuře“ (Barša, 2003, s. 55). Nepřítel národní bezpečnosti je „definován na celé škále od konkrétních aktérů přes obecné politické fenomény až po záporné morální fenomény. S kolísavou definicí nepřítelů kolísá také vymezení války proti [němu – pozn. aut.]“ (Barša, 2003, s. 55.)

Nebezpečí spočívá ve víře ve správnost a morálnost vlastních zájmů a cílů. Jejich absolutistická a univerzalistická definice je schopna „přebít a ospravedlnit i prostředky, které jsou z hlediska cílových hodnot samotných (svoboda, demokracie, lidská práva) pochybné“ (Barša, 2003, s. 55).

Autor nabízí i východiska ze slepé uličky moci americké politiky. „Má-li [vojenská převaha Spojených států – pozn. aut.] skutečně zajistit [globální – pozn. aut.] stabilitu, musí být zapuštěna do multilaterálních procedur a [být – pozn. aut.] v souladu s obecně přijatelnými principy.“ (Barša, 2003, s. 57.)

Na tento názor navazuje další část třetí kapitoly, podkapitola s názvem *Multilateralismus*, která obhajuje žádoucnost členství Spojených států ve fungujících mezinárodních režimech, definovaných jako „soubor pravidel a institucí řídicích různé oblasti vzájemné závislosti“ (Barša, 2003, s. 59).

V předposlední (čtvrté) kapitole autor ukazuje protichůdné pohledy Evropy a Ameriky na otázku zásahu v Iráku v letech 2002–2003. Zatímco Spojené státy chtěly „pro zvýšení své bezpečnosti rozšířit svou suverenitu na celou planetu, a zvolily imperialismus, evropské státy byly připraveny pro zvýšení své bezpečnosti omezit vlastní suverenitu, a volily tedy multilateralismus“ (Barša, 2003, s. 72). Autor se tímto vrací ke Kennanově kritice idealismu, když označuje evropský přístup za realistický a americký za idealistický ve smyslu nereflektující realitu. „Američané chtěli vyhrát válku“ za cenu obrovských a ničím neospravedlnitelných obětí, zatímco Evropané chtěli válce zabránit a „vyhrát mír“ (Barša, 2003, s. 72). Relativní slabost nutí evropské státy uvažovat realisticky a preferovat svět, v němž bude mít ekonomická síla větší váhu než vojenská moc. Dalším důvodem je, že „tvrdá moc vytváří strach, nedůvěru [a – pozn. aut.] nepřátelství. Naopak strategie měkké moci generují přitažlivost a dobrovolný souhlas.“ (Barša, 2003, s. 90.)

Závěrečnou kapitolu autor věnuje perspektivám vývoje situace na Středním východě po skončení operace Irácká svoboda, nikoli však v samotném Iráku, ale v palestinsko-izraelském konfliktu. Hovoří o dvou scénářích, které připadají v úvahu a jež potenciálně vygenerují tři výsledky. Jen jeden z nich bude však znamenat návrat k mírovému procesu.

S ohledem na datum vydání recenzované knihy lze již o některých předpovědích hovořit jako o minulosti. Nicméně s určitostí je možné konstatovat, že optimistické odhady, podle nichž bude ukončením operace Irácká svoboda odstraněn i problém „neposlušného“ Iráku a zdrojem napětí na Středním východě zůstane „pouze“ palestinsko-izraelský konflikt, se zdaleka nenaplnily. Teroristické útoky ve Španělsku a ve Velké Británii ukazují, jak obtížný je a bude boj s neviditelným nepřítelem. Válka proti mezinárodnímu terorismu je souboj, v němž Spojené státy musejí přehodnotit svůj unilateralistický přístup a začít postupovat ruku v ruce s mezinárodním společenstvím. Řečeno slovy samotného pre-

zidenta George W. Bushe: „*Pokud budeme arogantní, budou nás nenávidět. Pokud budeme pokorní, ale silní, budou nás přijímat.*“ (Barša, 2003, s. 117.)

Kniha Pavla Barši *Hodina impéria* nabízí srozumitelné vysvětlení specifických aspektů zahraniční politiky Spojených států. Kladně lze hodnotit zejména nestranný a objektivní přístup autora k problematice značně kontroverzní a vyvolávající bouřlivé diskuze. Chronologie děla zachycuje v krátkosti významné okolnosti historie Spojených států a aktuálně se soustředí na události po skončení studené války. Přes četné výrazy z odborné terminologie je kniha přístupná i laickému čtenáři, který je ovšem ochoten věnovat čas a pozornost složitějším pasážím.

Romana Vyšanská